

21 YIL ÖNCE

Atat İNAN

Türkiye'de Cumhuriyet rejimi kurulalı 21 yıl oldu. 21 yaşındaki gençler, o gece doğarken Cumhuriyet ilânına bildiren top sesleriyle kulaklarını dünyaya açtılar. 1923 yılının onuncu ayında 29 u 30 a bağlayan o gece yarısı top sesleri, Türkiye'de bir Devlet sisteminin kuruluşuna müjdeliyordu.

21 YIL ÖNCE ONUNCU AYDA:

Türkiye'de, şüm getiren, kan akıtan top gürültüleri dursalı bir yıl henüz doldurmuş bulunuyordu. 1923 yılının onuncu ayı da, Türkiye için büyük tarihlî hadiselerle doludur. Memleketin kurtuluşuna sağlayıcı askeri zaferin siyasi vaskısını teşkil edecek olan Lozan muahedesi hazırlıkları bu aylar içinde olmuştur. 11. X. 1922'de imzalanmış Mudanya müstarekesini 20. XI. 1922 tarihinde Lozan konferansının açılması takip etmiştir. Bu milletlerarası siyasi olayların yarınasında Türkiye'de rejim değiştirme bakımından, ilk mühim adım atılmıştır: Saltanatın lığı.

Lozan Konferansında Türkiye'yi temsil edecek heyet, ancak askeri zaferi kazanmış olan Ankara Hükümetinden oluşabiliirdi. Fakat hukuken meşru sayılagelmekte olan İstanbul Hükümeti, kendisinin de bu konferansta temsil edilmesini istedi. Karşı taraf devletleri için bu ikilik hoş görülün, belki de istenen bir durumdu. İtilaf devletleri 28.X. 1922 tarihli bir nota ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini, padişah Hükümetiyle birlikte Lozan'da toplanacak sulh konferansına çağırıldılar.

Atatürk, bu müstarek devlet karşısında en mühim kararlarından birini aldı: Saltanatı hilâfetten ayırmak.

Devlet ve din reisliklerini şahsında temsil eden Osmanlı Padişahının, bu vazifeleri millete yarar bir şekilde ifa edemediği son hadiselerle belirmişti. Hatâ bununla da kalmayıp, son Padişah Vahdettin kendi şahsi menfaatini devlet ve millet menfaatlerinin üstünde tutarak hain bir rol oynamıştı. Milletin, Mustafa Kemal etrafında toplanıp kendi kendini kurtarma gayretlerini mâni olmak için, elinden ne gelmisse yapmıştı. Şimdi en büyük fedakârlıklarla memleketi kurtarmış. Zafer kazanılmış olduğu züm, bundan faydalanmak isteyen bir saltanat beyuhsu ortaya çıkmak istiyordu.

Bunun nasıl halledildiğini 1. XI. 1922 tarihli Büyük Millet Meclisi zabotlarından okunduğu gibi, Atatürk'ün Nafuk'undan da bu safhasının iç yüzü anlaşılabilir.

1922 yılının onbirinci ayı böylelikle tarihî bir gün kaydetmişti. Çünkü saltanatın lıgvedilmesiyle, Padişah, devlet reisliğinden çıkmıştı. Hilâfet unvanının kalışı, daha bir müddet, din reisliğini Osmanlı hanedanında bıraktı. (3 mart 1924).

Demek ki 1. XI. 1922 denberi devlet reisliğini fi-

ilen, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfat ve selâhiyetiyle Gazi Mustafa Kemal yapıyordu. Memleket düşmanlardan kurtarıldıktan sonra iç idare, Misaki Milli hükümleri içinde, Ankara Hükümeti tarafından düzenlenmişti.

Milletlerarası münasebetlerimizin düzenlenmesi, yeni Türkiye Devletinin, devletlerce tanınması yolunda yapılan müzakereler sona ermiş. İsmet İnönü bu muahedeyi müstakil Türk Devleti müessesili olarak idare ve imza etmişti. (24 temmuz 1923).

21 YIL ÖNCE ONUNCU AYDA:

Saltanat lıgvedilmesi bir yıl doldurmak üzere idi. Osmanlı hanedanından Mecit Efendi, Halife sıfatıyla İstanbul'da duruyordu. Büyük Millet Meclisi Hükümeti bütün memlekete hâkimdi. Devlet Reisliğini Büyük Millet Meclisi Reisi temsil ediyordu. Tatbikatta rejim kurulmuştu ve Hükümet mekanizması bu rejime göre çalışıyordu. Fakat bunun adının açıkça konması, 29/30. X. 1923 gecesinde rasladı. Ankara'nın yeni Türk Devletine merkez olma hakkındaki kanun, 13. X. 1923 tarihinde kabul edilmişti. Bundan onaltı gün sonra ise, Devlet adlandırılıyor. Atatürk bu hadiselerin tarihî safhasını Büyük Nafuk'ta yazar.

11 YIL ÖNCE ONUNCU AYDA:

Cumhuriyet, on yılını bitirecekti. 1923 yılının yaz aylarını Atatürk Yalova'da geçiriyor. Bu yıl, tarih üzerindeki çalışmalarının kendisini en çok ilgil ettirdiği bir zamandır. Daima okuyor, okutuyor, anlatıyor ve anlattırıyor.

Hâtıralarından en çok anlatmasına sevdiği hadiseler, Makedonya'da geçenlere aitti. Çünkü çocukluğu ve gençliği orada geçmişti. Bir gün, Yalova kökünün balkonunda oturuyorduk. Bay Ruşen Elçef Uneydin, Balkan Konferansı'nın Selânik'te toplanacağını dair izahlar veriyordu. Balkan Antantı vesilesiyle Selânik adının geçmesi bana Atatürk'ün hâtıralarını canlandırmıştı. Orasını görmek istedim. Balkan toplantısı olmadı ve heyet gitmiyeycekti. Ancak benim bu Selânik'i görmek isteğini yerine getirmek için Atatürk büyük bir seyahat planını bana o aylarda tatbik ettirdi. Yunanistan, Mısır, Filistin, Suriye'de tarihî yerleri, mizeleri, gezdim. Onuncu yıl için Cumhuriyet Bayramında Ankara'da olsaydım. Konya'dan otomobil yolculuğa yaparak, bir gün önce Ankara'ya ulaşmıştım.

Atatürk'ü özeli, şahıslı buldum. Bana Selânik'i uzun uzun anlatırdı. Duygulandı. O aralarda Onuncu Yıl nutkuna yazmış, okuyordu.

— Kısır olmasını istedim, dedi.

"Ne mutlu Türk'ün diyene" ibaresi üstünde bilhassa duruyordu. Böyle nutuklarını yüksek sesle tekrarlamak ve günde birkaç defa okumak âdetiydi. Kü-

1933 yılında, Yeşilıy'da, Atatürk'le birlikte İnönü ve Şerafettin

tüpanesinde gezerek okudu. Ben de dinliyordum. Birden durdu:

— On yıl önce bugün, biliyor musun ne mücadele içinde idik? dedi.

Meclis zabıtlarını okudum. "Nutuktaki izahları biliyorum; sizden de dinlemiştim... Güldü:

— Tarih, okuduklarımdır, doğru, fakat ben sana bilmediğin bir şeyi anlatsayım: Tarihi hâdiselerin cereyanı arasında, bazan fizyolojik arzular mühim rol oynarlar. Tabiat ya mâni olur veyahut yardım eder, diye söz başladı.

[On yıl önce bugün Cumhuriyeti ilân etmek lâzımdı. Hâdiselerin seyri bunu icabettiriyordu. Fırka'da, Meclis'te münakaşalar cereyan ederken, bildiğin gibi, beni dâvet ettiler. O hayecanlı celselerde söz söylemek benim aradığım işti. Uzun söz söyleyemedim. Cumhuriyetçi seçtiğim zamanki söylediğim nutuk ta en kısa beyanatlarımdan biridir.

Neden? Çünkü dışlarını yeni çektiymiştim, yeni vatan dışlarını terübe devresinde idi. Söz söylemeye başladığım vakit ıslık gibi bir ses çıkıyordu.

Bu sırada yapılacak hiç bir çare yoktu. Bu tahf

hâdise, siyasi hayatımın en mühim safhasına böylece bir mâni teşkil etti. Kimbilir, uzun söylemediğim belki de isabetli olmuştur, diye de ilâve etti.

★

Cumhuriyet rejimi yirmi ikinci yılını başarken, bu yazımla şu üç safhayı belirtmek istedim:

1. Cumhuriyetin ilânından bir yıl önce, saltanatın lâğvı ile, fiilen Cumhuriyet rejiminin kurulmuş olduğunu;

2. İşlenmekte ve tathil edilmekte olan bu rejimin bir yıl sonra aynı ay içinde adlandırılmasını;

3. Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünde Atatürk'ün hayatından birkaç çizgi ve kendilerinden dinlediğim anekdot.

İşte yirmibir yıl önce, gece saat 8,30 u varlığı vakit Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nde "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" ibaresini Teşkilâtı Ezaasiye Kanununun birinci maddesi olarak kabul ettirmişti.